

CHRONOLOGIA WYDARZEŃ WEWNĘTRZNYCH W POLSCE 1918—1939

Informacja o pracach prowadzonych w Dziale V Instytutu Historii PAN

Podjęcie przez Instytut Historii PAN prac nad syntezą historii Polski okresu międzywojennego dało asumpt do zorganizowania szeregu przedsięwzięć o charakterze pomocniczym, które ułatwić mają przygotowanie syntezy. Te przedsięwzięcia były nieodzowne w warunkach, gdy stan wiedzy o dziejach Drugiej Rzeczypospolitej wykazywał wiele istotnych luk, utrudniających lub wręcz uniemożliwiających uzyskanie ogólnego poglądu na poszczególne odcinki dwudziestolecia lub na niektóre ważne zagadnienia.

Z tych względów rozpoczęto w 1955 r. przygotowywanie w Dziale V IH PAN chronologii wydarzeń w życiu wewnętrznym Polski w latach 1918—1939. Chronologię wydarzeń w polityce zagranicznej Polski międzywojennej opracowywano w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych. Te niezależnie zresztą od siebie podjęte, lecz równoległe prowadzone, prace wzajemnie się uzupełniają. W chwili obecnej chronologia przygotowywana w PISM jest już ukończona i powielona w formie serii zeszytów.

Celem mniejszej notatki jest poinformowanie o stanie prac nad chronologią wykonywaną w Dziale V IH PAN i zwrócenie uwagi zainteresowanych badaczy na możliwość wyzyskania zgromadzonych dotychczas materiałów.

Podstawę źródłową chronologii stanowią następujące dzienniki i periodyki: „Gazeta Warszawska”, „Kurier Warszawski”, „Warszawski Dziennik Narodowy”, „Kurier Poranny”, „Robotnik”, „Wyzwolenie”, „Piast”, „Zielony Sztandar”, „Nowy Przegląd” (KPP), „Czerwony Sztandar”, „Polonia”, „Kurier Poznański”, „Czas”, „Dziennik Wileński”, „Kurier Lwowski”, „Gazeta Gdańska”, „Dziennik Śląski”. Nadto uwzględnia się Dziennik Ustaw RP, Monitor Polski oraz Stenogramy Sejmu i Senatu. Ten zestaw źródeł nie jest jednakowy dla każdego roku. Na przykład prasę regionalną: śląską, gdańską, lwowską i wileńską, poważnie zresztą zdekompletowaną, wykorzystano tylko dla lat 1918—1921, bowiem w tym okresie prasa centralna nie odzwierciedlała w dostatecznym stopniu i z dostateczną dokładnością specyficznych, ważnych dla całego kraju problemów regionalnych. Później, po ukształtowaniu się granic państwa, gdy uregulowane zostały sprawy włączenia w skład państwa polskiego poszczególnych regionów, gdy wreszcie uległo modyfikacji życie polityczne regionów, które w latach 1918—21 miało sporo własnych odrębności — tracą swe znaczenie jako jedyne prasowe źródło wiedzy i gazety regionalne. Ważne wydarzenia w poszczególnych ośrodkach życia politycznego kraju odnotowywane były z reguły również przez gazety centralne. Nie tylko zresztą te argumenty merytoryczne przemawiały za ograniczeniem wykorzystywania prasy regionalnej do lat 1918—1921. Konieczność tego ograniczenia narzucały też przeważnie względy techniczne i organizacyjne. Wspomniano już, że roczniki „Dziennika Wileńskiego”, „Kurieria Lwowskiego”, „Dziennika Śląskiego” czy „Ga-

zety Gdańskiej” z lat 1918—1921 dostępne w bibliotekach warszawskich są niekompletne, a często bardzo niekompletne. Sprowadzenie tych pism z bibliotek pozawarszawskich napotykało niekiedy trudności, a z różnych względów, m. in. ze względów budżetowych niemożliwe było delegowanie pracowników do bibliotek poza Warszawę na dłuższe okresy czasu. Dlatego chronologia uwzględniła prasę regionalną tylko dla lat 1918—1921. Decydując się na takie rozwiązanie wykorzystano jednakże dla lat następnych — choć dodać trzeba, że fragmentarycznie — niektóre pisma regionalne o roli i zasięgu ogólnokrajowym, a mianowicie krakowski „Czas”, katowicką „Polonię”, wileńskie „Słowo”, czy też „Kurier Poznański”.

Wychodząc z założenia, że prasa oraz stenogramy sejmowe i senackie nie mogły uwzględnić niektórych bardzo ważnych faktów, które ujawnione zostały dopiero później, względnie sygnalizowały te fakty nieściśle, postanowiono — by uniknąć w przygotowywanej chronologii rażących luk — uzupełnić ją w oparciu o istniejące publikacje. Dotyczy to jednak ze zrozumiałych względów przypadków zupełnie wyjątkowych, gdy w grę wchodzi fakty o powszechnie dziś uznawanym doniosłym znaczeniu dla wewnętrznego życia Polski. Przykładem może tu być tzw. pakt lanckoroński z 1923 r. We współczesnej temu wydarzeniu prasie nie znajdujemy na ten temat ścisłych informacji. Dopiero znacznie później ujawniono datę, miejsce zawarcia oraz treść tego paktu. Innym przykładem są daty i miejsca poszczególnych zjazdów KPP. Zdajemy sobie sprawę, że dokonany wybór w zakresie źródłowej podstawy chronologii nie jest bezsporny. Wydaje się wszakże, że poza dyskusją pozostaje potrzeba uwzględnienia w tego rodzaju przedsięwzięciu podstawowych gazet centralnych, reprezentujących główne kierunki polityczne.

Znacznie bardziej złożona jest sprawa materiału, który musi być wybrany z olbrzymiej masy informacji i danych zawartych w gazetach. Przyjęto założenie, uwarunkowane charakterem bazy źródłowej, na której opiera się chronologia, że podstawowa masa zestawionych faktów dotyczyć będzie problematyki politycznej i społecznej, natomiast dzieje gospodarki i kultury stanowić będą raczej wątek drugorzędny i wystąpią w zebranym materiale tylko o tyle, o ile zezwoli na to przetwarzana prasa. Wychodząc z tego ogólnego założenia, ustalono następujące szczególne wytyczne co do spraw, które uwzględniać winna chronologia:

a) Masowe ruchy i działania społeczne, a szczególnie klasy robotniczej i chłopów, życie społeczne inteligencji, drobnomieszczaństwa miejskiego (kupcy, rzemieślnicy), burżuazji i obszarnictwa. Uwzględnieniu podlegają zwłaszcza strajki, demonstracje, pochody, wiece, zebrania, narady i inne przejawy masowej aktywności

b) Działalność partii politycznych, organizacji zawodowych i społecznych, a szczególnie zjazdy i podejmowane przez nie uchwały, działalność zespołowa kierowniczy i poszczególnych przywódców, działalność w sejmie i w rządzie, akcja organizacyjna i propagandowa wśród społeczeństwa, kontakty międzynarodowe.

c) Życie mniejszości narodowych w Polsce, a szczególnie działalność partii, organizacji zawodowych i społecznych oraz przywódców. Jednakże problem ten jest uwzględniany tylko w tym stopniu, w jakim pozwala na to materiał znajdujący się w prasie polskiej. Dysponowane kadry, a przede wszystkim środki finansowe nie pozwoliły na wykorzystanie prasy mieszkających w Polsce mniejszości narodowych.

d) Działalność sejmu i senatu, a mianowicie posiedzenia i uchwały, działalność komisji sejmu i senatu, dotyczące spraw ważniejszych z punktu widzenia wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa, ważniejsze oświadczenia przedstawicieli rządu składane w izbach parlamentu lub na posiedzeniach, ważniejsze przemówienia przedstawicieli ugrupowań politycznych, działalność klubów parlamentarnych.

e) Działalność rządu, a mianowicie powołanie i ustąpienie rządu, posiedzenia rady ministrów i decyzje, działalność premiera i ministrów oraz podległych rządowi instytucji i urzędów centralnych, względnie o zasięgu ogólnokrajowym.

f) Z działalności władz terenowych uwzględnia się jedynie fakty decydujące dla danego regionu (w zasadzie województwa, a tylko wyjątkowo — powiatu) lub fakty, których znaczenie polityczne i społeczne wykraczało poza ramy regionu.

g) Sprawy wojskowe, a zwłaszcza fakty dotyczące operacji wojennych i akcji, w których zaangażowane było czynnie wojsko. Fakty dotyczące politycznej roli wojska w Polsce.

h) Działalność mężów stanu, działaczy politycznych i społecznych, wybitnych ludzi nauki i sztuki, wyższych doradców wojskowych.

Nie jest chyba możliwe opracowanie absolutnie ścisłych, a zwłaszcza wyczerpujących wytycznych. Niektóre sformułowania zawarte w powyższych ośmiu punktach mogą być różnie interpretowane, jak np. formuła „ważniejsze sprawy”. Poza tym punkty te nie wyczerpują wszystkiego, bowiem często w prasie można natknąć się na informacje, które powinny wejść i wchodzić do chronologii wydarzeń, a których nie przewidziano w wytycznych, mających przecież charakter ramowy.

W tym stanie rzeczy pole dla inicjatywy indywidualnej członków zespołu opracowującego chronologię pozostało dość znaczne. Gdy wszystkiego z natury rzeczy nie można było z góry przewidzieć, określić i rozstrzygnąć — rola poszczególnych osób, wykonujących tę pracę była bardzo duża. Jest to tym istotniejsze, że pełna kontrola wykonania zadań była praktycznie niemożliwa. Można było zastosować zaledwie kontrolę wyrzykową. Z różnych względów na przestrzeni lat zespół¹ ulegał modyfikacjom (przedsięwzięcie to realizowane jest w oparciu o prace zleczone), miejsce tych osób, które odchodziły, zajmować musieli inni. To powodowało rozliczne trudności, a zwłaszcza było źródłem różnorodnego podejścia do rozwiązywania przez poszczególne osoby wyłaniających się problemów. Ta różnorodność przejawiała się tak w doborze materiału, jak i w sposobie formułowania notek dotyczących faktów.

Sprawie formułowania notek poświęcono dużo uwagi. Bowiem już w początkowej fazie prac ujawniło się, że w niektórych przypadkach notki formułowane są bardzo obszernie, dają cały opis faktu, w innych natomiast zawierają informacje lakoniczne, niemal ogólnikowe. Wysunięty został postulat, by notki były zwarte i rzeczowe oraz zawierały najbardziej syntetyczną informację o danym fakcie. Oczywiście w praktyce wygląda to różnie, choć w miarę gromadzenia doświadczeń notki są coraz lepsze.

Chronologia robiona jest na kartkach bibliograficznych. Po lewej stronie u góry kartki znajduje się data wydarzenia, na środku opis faktu, po prawej stronie u dołu — źródło, z którego pochodzi informacja o fakcie (nazwa gazety, numer, data), zaś po stronie lewej u dołu — podpis osoby, która notkę opracowała.

Specjalnie ważne było każdorazowe ustalenie daty faktu. Trudno było — przynajmniej na dotychczasowym etapie gromadzenia materiału kartkowego — weryfikować wszystkie daty podawane przez prasę. Gdy prasa podaje wyraźną datę wydarzenia, datę tę odnotowuje się na kartce. Jeżeli na podstawie jednej gazety

¹ W opracowaniu chronologii uczestniczyły w latach 1955—1963 następujące osoby: Marian Chruszczewski, Maria Frątczak, Leszek Grot, Kazimierz Krzosek, Józef Ławnik, Wiesława Mastalerz, Rafał Mozolowski, Antoni Reiss, Stanisław Stolarski, Władysław Śnieżyński, Alicja Więzikowa, Barbara Włodarzowa, Leon Ziąja.

nie można ustalić daty wydarzenia — próbuje się dokonać tego w oparciu o inne gazety. Gdy zaś to jest niemożliwe — sięga się do literatury. Jeżeli i to nie daje rezultatu, wówczas ustala się datę przybliżoną, oznaczając to znakiem zapytania przy dacie. W przypadku niemożliwości sprecyzowania daty przybliżonej — podaje się datę gazety, w której ukazała się wiadomość z zaznaczeniem tego na kartce.

W przypadku, gdy wydarzenie trwało kilka dni lub dłużej, podaje się na oddzielnych kartkach datę i opis rozpoczęcia wydarzenia oraz datę i opis zakończenia. Jeżeli jednak wydarzenie trwało 2—3 dni, a jego charakter był tego rodzaju, że poświęcanie mu dwóch kart byłoby niecelowe, wówczas wszystko umieszcza się na jednej kartce. Na przykład dotyczy to z reguły 2—3-dniowych obrad kongresów różnych organizacji i partii. Jeżeli zaś chodzi o wydarzenie tego typu, jak przewrót majowy 1926 r., czy strajk chłopski 1937 r. — to w tych przypadkach oddzielnie odnotowuje się początek, a oddzielnie zakończenie.

Gdy znana jest tylko data rozpoczęcia, a nie zdołano ustalić daty zakończenia (często zdarza się to przy strajkach, które wygasają stopniowo), wówczas na kartce rejestrującej początek wydarzenia zaznacza się, że daty zakończenia nie ustalono.

Z uwagi na to, że te same fakty rejestrowane były przez różne gazety, powstała sytuacja, iż w zgromadzonym materiale kartkowym jednemu faktowi odpowiada czasem kilka kart. Uwzględniając to zjawisko, przyjęto następujący sposób postępowania: gdy zostanie stwierdzona z całą pewnością identyczność danych w różnych gazetach, wówczas dany fakt rejestruje się jeden raz, poświęca mu się jedną kartkę. W razie wątpliwości, a nade wszystko gdy pisma różnych kierunków politycznych różnie o danym fakcie informują, nawet jeżeli dotyczy to nie istoty faktu, lecz tylko szczegółów, z każdej gazety sporządza się adnotację. W rezultacie rośnie wprawdzie liczba kartek, ale są też i pewne tego korzyści, a mianowicie, że korzystający z materiału kartkowego badacz posiada możliwość konfrontacji różnych stanowisk politycznych w określonej sprawie, a przy ewentualnym przygotowywaniu w przyszłości chronologii do wydania w formie zeszytów będzie można, mając różnorodne, a nie jednostronne ujęcie danego faktu, opracować bardziej adekwatną, jedną, zbiorową kartkę.

Obecny stan zaawansowania chronologii jest taki, że opracowano już okres od 1 listopada 1918 do 31 grudnia 1935. Jest to kilkanaście tysięcy kart bibliograficznych, ułożonych według dat w pudełkach. Naukowa przydatność tych materiałów jest oczywista. Jest on wykorzystywany z pożytkiem w toku przygotowywania syntezy *Historii Polski*. Korzystał z tego również Zakład Historii Partii przy KC PZPR oraz Biuro Historyczne CRZZ, a także niektórzy indywidualni badacze.

Materiał ten ma też różne istotne słabe strony. Gromadzony — jak już wspomniano — przez wiele osób, na przestrzeni blisko dziesięciu lat, przy zmiennym tempie pracy, wynikającym z trudności budżetowych, jest on niejednorodny, co oczywiście odbija się niekorzystnie na jego wartości.

Przewidujemy w ciągu 3—4 lat zakończenie zbierania materiału kartkowego i osiągnięcie daty 1 wrzesień 1939, po czym całość pracy oddana będzie gruntownej analizie i dyskusji. Być może, że w wyniku tej analizy i dyskusji zapadnie decyzja publikowania chronologii wydarzeń wewnętrznych w Polsce w formie zeszytów. Oczywiście, że względów technicznych opublikować będzie można tylko część zgromadzonego w formie kartek materiału, wobec czego kartoteka jako całość zachowa nadal swą wartość.